

ÉRTEKEZÉSEK.

A

TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

ELSŐ KÖTET. 1867—1870.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A M. T. AKADÉMIA
FŐTITKÁRI HIVATALA

PESTEN.

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS.

(Hoffmann és Molnár.)

1873.

3 136 02

ÉRTEKEZÉSEK

a társadalmi tudományok köréből.

Első kötet. 1867—1870.

I. Szám. Az uzsora törvényekről. Szinováczy Györgytől.	
1867. 17 l.	Ára 12 kr.
II. Szám. A magyar mezőgazdaság. Keleti Károlytól.	
1867. 19 l.	12 kr.
III. Szám. A nemzet szellemi élete a párizsi kiállításon. Dr.	
Konek Sándortól 1867. 42 l.	30 kr.
IV. Szám. A magyar Korona országainak legújabb népesedési moz-	
galmai. Dr. Konek Sándortól 1868. 52 l. . . .	35 kr.
V. Szám. Jogtudomány s nemzetgazdaságtan. Kautz Gyulá-	
tól. 1868. 38 l.	25 kr.
VI Szám. A statistika hivatalos és tudományos művelése. Keleti	
Károlytól. 1868. 41 l.	30 kr.
VII. Szám. A római jog s az újabbkori jogfejlődés, Pulszky	
Ágostontól. 1869. 27 l.	20 kr.
VIII. Szám. Gaius. Rentmeister Antaltól. 1869. 116. l. . .	70 kr.
IX. Szám. Zádor György magyar akadémiai tag emlékezete. Tóth	
Lőrincztől. 1869. 26 l.	25 kr.
X. Szám. A törvénykezés reformja. Ökröss Bálinttól.	
1869. 18 l.	25 kr.
XI. Szám. A büntetés rendszerről általában, különösen a halálbünte-	
tésről Poroszországban, Pauler Tivadartól	
1870. 26 l.	25 kr.
XII. Szám. A bírósági szervezet, különösen a bíróságok megala-	
kulása. Baintner Jánostól. 1870. 37 l. . . .	25 kr.

JOGTUDOMÁNY
ÉS
NEMZETGAZDASÁGTAN.

KAUTZ GYULA

RENDES TAGTÓL.

PEST.

NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV, M. AKAD. NYOMDÁSZNÁL.

1868.

JOGTUDOMÁNY ÉS NEMZETGAZDASÁGTAN.

KAUTZ GYULA
RENDES TAGTÓL.

(Olvastatott az 1868-ki April 20-án tartott ülésben.)

I.

Az újabb tudományos vizsgálódásoknak, kivált a társadalmi tudományok körében, egyik félre nem ismerhető vonása, illetőleg eredménye az, hogy a szakemberek, parvosan az e téren szintén uralkodó *különítési törekvésekkel*, viszont azon benső összefüggést és kölcsönhatást is iparkodnak kideríteni, mely a különböző, de egy tudománykörhöz tartozó szakok közt létezik. — E törekvésnek első vonalban kiválókép tudományos és elméleti értéke van, a mennyiben a tágértelemben úgy nevezett *sociális tudományok* helyesb rendszerére és csoportosítására vezet, s egyik ismeágnak a másik általi támogatását, kiegészítését könnyíti meg. Másod vonalban azonban gyakorlati hatálya is lehet a jelzett eljárásnak, névszerint a mennyiben az egyes tudományszakoknak az élettel szorosb viszonybahozását lehetségesíti, — másfelől az ily úton talált resultátumoknak különböző irányokbani felhasználására, különösen pedig a *felsőbb oktatásügy*, sőt maga a *törvényhozás* körében való értékesítésére is vezet.

E szempontból indulva ki, s áthatva a feladvány nyomós voltától, kísértem meg én is a következőkben némi adalékkal járulni azon kérdés megoldásához : mily bensőbb összefüggés létezik a társadalmi tudománykör e két főbb ága : „*jogtudomány és nemzetgazdaságtan*“ közt, és mily kö-

vetkeztetések vonhatók le ez összefüggésből általában, s a nevezett tudományok tovább fejlesztése- meg a gyakorlati életre nézve különösen.

Sokszor mondatott már és teljes joggal, hogy a népelet épügy, mint az egyéni élet: *szerves egész*, melynek minden elemei, nyilvánulásai legbensőbbben összefüggnek, s egymást kölcsönösen föltételezik. — Elismerték ezt már az ókorban a görög és római állambölcselek, kiknek ethikai rendszereikben jog és politika, gazdaság és morál a legszorosb kapcsolatban jelenkezik, épügy mint az újkor igen sok nagy történetírója, társadalombuvára és statusférfia; a mint köztudomású tény az is, hogy e felfogásmód az utóbbi évtizedekben egyes tudományszakokban *külön iskolák* megalapításában is nyilatkozott; mire nézve legyen elég a história terén Schlosser, Ranke, Gervinus, Macaulay, Grote, Buckle, Mommsen, Duncker, Curtius, Prévost-Paradol és az úgy nevezett műveltségtörténészekre, — a *jogtudomány* terén az Eichhorn, Puchta-Savigny iskolára, az *államtan* köréből Mohl, Bluntschli, Dahlmann, Rémusat, Stuart Mill, Toqueville, Lorimer, Gneist, Laboulaye, Széchenyi és Eötvösre, — a *nemzetgazdaságtudományban* pedig Knies és Schäffle, Baudrillart és Leplay, s mindenek felett e nézletmód legkövetkezetesb s legsokoldalúbb képviselőjére: Roscherre utalnunk.

Az imént jelzett ténynek, hogy t. i. a népelet szerves egész, melynek minden elemei, és nyilatkozásai bensőleg összefüggnek és egymást föltételezik, — természetes folyománya az, hogy egy oldala sem érthető alaposan a nemzeti életnek, ha ennek *egészét* föl nem fogjuk, valamint viszont az egész csak úgy méltányolható teljesen, ha annak minden oldala és minden részei ismertetnek; másfelől az, hogy azon tudományszakok közül, melyek e különböző életköröket visszatükrözik és felölelik, mindegyik minden többiekét részint föltételezi, részint megalapítani segíti.

A népelet e különböző oldalainak figyelmesb szemlélete már most azon megismerésre vezet, miszerint a népelet tüneményeinek magyarázatával foglalkodó tudományszakok széles terjedelmű rokonságában *három szak* van, a mely egy külön s mintegy szorosb közösségű családot képez, jelesül:

a jog, az állam és a gazdaság tüneményeit fejtegető s elvrendszerbe foglaló jog-, státus-, és gazdaságtan.

E három isméág közös jellemvonása ugyanis az, hogy ellentétben a népelet többi, inkább az *ideális* érdekeken alapuló oldalaival, a kiválólag tevékeny emberi *cselekvőségben* gyökereznek, a practikus akarat nyilatkozatai- és hatásaival függnek össze, s reális érdekeket hoznak kifejezésre; megjegyezvén, miszerint e határokon belül a nevezett tanszakok köre épúgy mint szerepe majdnem összeeső, s hogy csak a szempontok, melyekből illető tárgyaikat vizsgálják, különbözök és eltérők.

E rövid tájékoztató megjegyzést előrebocsátva, áttérünk kitézött feladatunkra, és mellőzvéen egyelőre az államéletre vonatkozó tekinteteket, először is a jog és gazdaság jelenségekörének párvonalba állítását, s egymáshoz viszonyának kiderítését kísértjük meg.

II.

Tekintve a szóban lévő két jelenségekör természetét : a jog : a társas özlét észszeres szabályzata, az emberek békés, s igazság és humanitással öszhangzó együttlétezetésének föltétele ¹⁾; a gazdaság ellenben a hasznosság és jólét eszméjében gyökerezik, s a polgári társaság azon törekvéseit hozza kifejezésre, melyek a különböző életecélokra szükségelt küleszközök és javak előállítására irányúlnak.

Lélektanilag véve tehát a jogban az igazság és a társaséleti öszhang, a gazdaságban a haszon és jólét eszméje és követelése a mérvadó momentum. — A jog előkelőleg, habár nemis kizárólag, *formai* momentum, a gazdaság túlnyomólag *anyagi*, a mennyiben amaz a társadalmi özlét szabályozványa, a rend és béke, a közbátorság és biztonsáág föltétele; emez pedig a polgárzat anyagi fennállhatásának és mivelődésének

¹⁾ Vagyis mint már *Plátó* kifejezte magát : a jog az, a mely minden résznek és minden elemnek az őt megillető helyet és kört kijelöli; — vagy mint *Aquinoi Tamás* a jogról mondá : „ratio gubernativa totius universi est jus.“ Lásd még *Minghetti* : Des Rapports de l'Économie Publique avec le droit. (1868) 431 s. következő lapokon.

nélkülözhetlen kelléke. — A jog a polgári közület szervezétének alaki, a gazdaszat anyagi alapjait és fejlődési keretét határozza meg. Mely szempontból nem indokolatlan *Steinnak* azon állítása : hogy a polgári jog igen sok categoriái, például : szerződés, adásvevés, zálog, kötelezettség, örökség stb. első vonalban nem joginstitutiók, hanem *oekonomiai tények*, melyek polgárosult államokban szabályoztatnak, rendeztetnek : a jog által. — Mindegyik a socialis rend nagy érdekében gyökerezik és találja biztosítékát, de valódi terük mégis különböző, mert míg a jog végkövetkezésben az igazságosság és törvényesség követelésére vezet, a gazdaszat az anyagi jólét, a köz- és magánszükségletek minél könnyebb és teljesebb kielégítését veszi czélba. És így alig vonhatni kétségbe, miszerint a jog, mint a *szabályzott együttlét* s hatalmi egyensúly föltétele, inkább a közállapotok bizonyos állandóságára czéloz ; míg a gazdaszat, mint a melynek főelemét az egyéni erők és érdekek szünetlen tusája, a verseny és vetélykedés, a folytonos javítási irány és az üzérleti combinációk szüksége képezi, — inkább a *mozgás és változatosság* elvét hozza kifejezésre ; vagyis míg a jogban a főtekintet az : mi van és mi áll a törvényekben fenn, addig a gazdaszatban az, a mi leendő s a mi megvalósítandó a mérvadó momentum.

Tekintve *psychikai rúgóit* a jognak és gazdaszatnak : míg amabban az igazság és méltányérzet az uralkodó, emebben az önösség és haszonvágy a kiindulási alap ; vagyis míg a jog a társadalmi igazságosságot és aequitast, a „*sum cuique*“ jelszóval hozza kifejezésre : addig a gazdaszatban a nyervágy és az élvezet a határozó rúgó e jelmonddal : *amor incipit ab ego*. Külömbözők azonkül gazdaszat és jog annyiban, hogy az utóbbinak érvényesítése, legalább szabályszerűleg, egy fensőbb *társadalmi hatalom* activ cselekvőségét föltételezi, névszerint pedig a kényszer elvét involválja, úgy, hogy a jog és jogosság megvalósítása egyesek ellenében az egésztest képviselő államhatalom által erőhatalommal is eszközölhető ; ellenben a gazdaszat terén e közvetlan kényszerelv ki van zárva, az államhatalomtól függetlenség a szabály, mely alól csak annyiban és azon esetre létezik kivétel, ha a gazdálkodó alany a jogosság és törvény korlátain áttör,

vagy egyoldalú üzleti törekvéseiben az *egészet*, vagy a jogos öszlét érdekeit veszélyeztetné.

Van azonban a jog és gazdaság közt *analogia* is. Először jelesen annyiban, hogy mindkettő egy és ugyanazon forrásból, a tulajdonképeni emberi természetből veszi eredetét, mint organismus s *létszeres egész*, a népelettel egyidejűleg keletkezik és fejlődik, tehát nem emberi találmány, sem isteni kinyilatkoztatásnak műve, hanem természetszerű és szükséges productuma azon képességeknek és ösztönöknek melyek az embert *emberré* teszik, s a társadalmak alakulását és fennállását határozzák el. Úgy, hogy joggal mondható egyike korunk legnagyobb szakembereinek: „Recht und Wirthschaft sind zwei gleich ursprüngliche, gleich nothwendige, dem innersten Kerne der menschlichen Natur gleich nahe Lebensgebiete“ ¹⁾.

Félreismerhetlen hasonlatosság létezik továbbá jog és gazdaság között annyiban, hogy mindkettő lényegileg az emberek *társadalmi* állapotát föltételezi, s névszerint a folytonos érintkezés és *közlekedés eszméjében* gyökerezik. -- Ugyanazon üzleti és sociális forgalom, jelesen, mely az emberek viszonyos szolgáltatásaiból és adás-vevési cselekvényeiből áll, s melyre a gazdaság szükségleteinek födözését alapítja, egyszersmind forrása és színtere is azon számtalan perlekedéseknek és viszályoknak, melyeket a jog vagy elhárítani, vagy kiegyenlíteni törekszik. — A mi további következtében egyebek közt ép annak tanúságául is szolgál, mire már fentebb figyelmeztettünk, hogy jog és gazdaság szoros viszonyosságban állanak egymáshoz, egyik a másakra utaltatik, egyik a másikat föltételezi ²⁾.

Megegyez ezenkívül jog és gazdaság annyiban, hogy mindkettő az egyéni és társasági élet *külszerű vonatkozásaiban* gyökerezik, a polgárok kül törekvései és anyagi együttlétez-

¹⁾ Roscher : Vorwort zu Dankwardts „National oekonomisch-civilistische Studien.“ (1862) IV. I.

²⁾ „Ein geregelter Wirthschaftsverkehr unter den Menschen muss auf gemeinsames Recht der Verkehrenden gegründet sein ; — das Recht selbst aber wird durch die Wirthschaft gestützt und gesichert“ mond egy jeles szakember.

hetése föltételeivel és eszközeivel áll kapcsolatban. Így, míg a jog a sociális öszlét és szabadság általános szabálmérvét nyújtja, s a tényleg vagy látszólag ellentétes érdekeket *harmonióba* hozza; addig a gazdaság az egyéni és közületi fennállhatás és tevékenység *anyagi eszközeit* és erőközegeit való-sítja meg, a minek folytán egyik a másiknak szükséges complementuma- és biztosítékaként is tűnik fel.

Mind a jog, mind a gazdaságat categoriája végre egy *felsőbb*, és pedig mindkettőt magában egyesítő és összefoglaló *eszmét* involvál, t. i. az *állam* eszméjét, mely utóbbi mind a jogban, mind a gazdaságban mintegy ébrényszerűleg és virtualiter meg van, az egyik úgy, mint a másik teljesb érvényesülhetésének biztosítóka, kétségtelen lévén, miszerint az embereknek rendezett politikai egészszé alakulása, azaz egy közös főhatalom alatt meghatározott térségen időtartamhoz nem kötött és politikailag szervezett társadalommá egyesülése, s innét minden haladás és tökélyesedés főföltétele, az *egyedüli alap*, melyen a gazdaságati épügy, mint a jogi élet biztos és akadálytalan fejlődésnek mehet elébe. Valamint másfelől, ép a mondottak azt is bizonyítják, hogy jog és gazdaság nélkül álladalom nem létezhetnék, mert az elsőnek hiányában az általános igazító, szabályozó, érdekegyeztető tényező, az utóbbi nélkül pedig materialis fennállhatásának leglényegeseb erőközegét, az anyagi javakat nélkülözné.

A *jognak és gazdaságnak* e kapcsolatából az állammal foly :

1-ör: hogy miután a társadalmi tagok ezer meg ezer irányú gazdaságati törekvései és cselekvényei bizonyos fensőbb, külső akarat-igazgató és szabályzó intézményeket föltételeznek, s az emberek szerzési vágya és üzlettevékenysége, tömeghatásaiban csak meghatározott *jogi rend* alapján foglalhat helyet, tehát állami létet föltételez ¹⁾: minden gazdaság, mint jogilag és államilag körülhatárolt, egyidejűleg *politikai jellemű* is; épügy mint az állam, mint a megalósúlt jogélet-

¹⁾ V. ö. *Rümelin* szellemdús értekezését a socialis törvény fogalmáról a *Tübinger Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft* 1868-iki foly. a 187 l.

rend, az egyes gazdaságokra nézve mintegy mindnyájukat föltételező és külsőleg támogató nagy *közgazdaságként* jelenkezik ¹⁾.

A jognak és gazdaságnak e szoros összefüggését az állammal, és így egyidejűleg politikai jellemét is, tanúsítja

2-or : az, hogy tekintve a társadalmi rend és szervezet szempontjából, a jog és a gazdaságat végelemzésben ugyanazon pszichológiai alapokon nyugszik, mint maga az álladalom, névszerint : az *önfentartás* ösztönén, a politikai *közszellem* és a nemzeti *jogérzület*en, melyek mint megannyi élető elemek és irányadó factorok minden rendezett közületi életen uralkodnak és annak alakulását elhatározzák.

A társadalmi élet e három fő körének benső kapcsolát minden kétségen felül helyezi végre az *egyetemes történelem* és különösen a miveltségi historia, a mennyiben hangosan tanúságot teszen a mellett, hogy a népek életében a jog, gazdaság és állam mindenkor és mindenütt egészen párvonalosan fejlődött, egymást föltételezte és támogatta; egyidejűleg jutott virágzásra, valamint egyidejűleg hanyatlott is vagy bomlott fel véglegesen.

III.

Az előrebocsátottaknak *folyományai* életre épűgy, mint tudományra nézve kiváló fontossággal bírnak.

Azokból ugyanis, miket eddig kifejtettünk, önként foly, *először is* az, hogy jogtudomány és nemzetgazdaságtan közt a legszorosb *összefüggés és viszonyosság* létezik. Így a tárgyak, melyekkel a jogtudomány és a nemzetgazdaságtan foglalkozik, majdnem egészen azonosak, különbség csak abban lévén, hogy *azonegy tárgy mindenik tudományszak által különböző szempontból és különböző oldalai szerént vétetik vizsgálóra*. Így nem ismerhetni félre, miszerint a szorosb értelemben vett nemzetgazdaságtan majdnem minden fejezetének a *polgári jogban* megvan párhuzamos szakasza,

¹⁾ E felfogást illetőleg l. Dietzel : „Das System der Staatsanleihen“ (1855) 16 és 76 l., — s értekező akadémiai székfoglalóját : „Az államadó-ságok elméletéhez.“

valamint minden egyes főbb pénzügytani feladványnak a neki megfelelő fejezet az *államjogban* nem hiányzik. Vagy gondoljunk csak a javak, érték és ár kérdésére; a forgalom, a pénz, a hitel, a tőkekamat kategóriáira; jövedelem és zálog, család és háztartás, szerződvények és kötelezettségek, regalék és monopólok, adók és államhitelügylet¹⁾! Szem előtt tartván, hogy a jogtanban a szabályzott társadalmi öszlét és egybehangzás az uralkodó szempont, míg a *közgazdaságtan* az emberek közötti *forgalomszükségletre* s az azon alapuló jóléti követelésekre fekteti a fősúlyt²⁾.

A tárgy e különböző szempontbóli vizsgálatából ered, illetőleg megfeythető, azon látszólagos ellentét, mely azon egy fogalom nem egy juristikai és közgazdasági definitiója közt tapasztalható, s melyre az elméletnek épűgy mint az oktatásnak különösen figyelnie kell.

Vegyűnk egy gyakorlati példát. — Közismeretű dolog, miszerint a *papírpénz* juridikai fogalomhatározatában fűszerpet a kényszerforgalom játszik. A nagyhirű szakfűrfű *Thöl* e tekintetben (Kereskedelmi joga I. r. 51. §-ban) azt mondja: „oly papír, melyet az, a kinek pénzre joga van, nem köteles elfogadni, hanem visszautasíthat, nem lehet papírpénz; mert a papírpénz fogalmában természeteskép a kényszerfolyam rejlik.“ Ellenben a nemzetgazdára nézve a könnyű és *biztos forgalom* áll előtűrben, tehát a papírpénznek mindenhai be válthatósága is reál értékkel; előtte a kényszerfolyam, melyet tényleg érvényesíteni szükséges, a papírpénz kórállapotát jelenti. — Innen foly, hogy a jogtudomány és a nemzetgazdaságtan felfogásműdja közt mélyebben rejlű ellentét létezik. A *jogász* ugyanis, mint olyan, minden jogilag fennálló törvényt, ha tartalmát nem helyesli is, elvhűen tartozik

¹⁾ V. ö. Stein fentebb érintett megjegyzését,

²⁾ Az itt kifejtett eszmének méltányolásában, az ismeretes jogphilosoph Ahrens néhány évvel ezelűtt közzétűtt Jogtudományi Encyclopűdiájában (374-ik és 663 s köv. lapokon) egyenesen követeli, hogy a magánjog tanulmányozását a közgazdaságtan némely részének tanulmányozása előzze meg, s bővebben utal arra, miszerint a magánjogban különösen a magán-gazdászati jog, és ebben a vagyoni, termelési, forgalmi és fogyasztási jog volna megkülömbűztetendű stb.

magyarázni, és az arra vonatkozólag előforduló pereskérdésekben alkalmazni. A *nemzetgazda* ellenben, a kinek figyelme mindenkor a közlekedő emberek és társadalomtagok szükségére irányul, mint olyan, nem is kerülheti ki minden általa kezelt törvényszabálynál arra tekinteni, vajjon az a nevezett szükségnek csakugyan megfelel-e, vagy sem! — Ez ellentétes, de egymást mégis sokban kiegészítő felfogásmód kitünik még különösen a *tőkekölcsön* közelebbi figyelembevételénél. Míg, ugyanis, a jurista lényegesen megkülönböztet fungibilis és nem fungibilis tőkébeni kölcsönt, addig a nemzetgazda e megkülönböztetésnek legalább lényegességét tagadja. A jogász tehát kényszerül az adóst a kölcsönvett pénztőke tulajdonosának tekinteni (Paulus szerint „*appellata est mutui datio ab eo, quod de meo tuum fit*“); kényszerül a kockázatot az adóssal viseltetni, mert egyébként a kölcsönadó és kölcsönvevő közt támadható per esetében, az utóbbi roszakaratulag kifogásokat tehetne, melyek a pénz fungibilis természeténél fogva soha sem czáfolhatók meg teljes biztonsággal. Amint azonban a hitelező kielégítése elmarad, nem rosz szándékból, hanem az adós fizetési képtelenségénél fogva: akkor a *nemzetgazdasági felfogásmódnak*, mely szerint a hitelező még mindég a kikölcsönzött tőke tulajdonosa és kockázatviselőjének tartatik, s melynek folytán a neki járó kamatfizetés kimagyaráztatik, helyes volta azonnal kiderül. Szükségtelen itt említeni, mily nagy haladás volt az közgazdasági tekintetben, hogy *Claudius Salmasius* a jogilag helyes tant a „*mutui datio*“-ban rejlő elidegenítésről, megtámadta. — Azt vélhetné az ember ily esetekben, hogy a jogtudomány csak a dolog külformáját tekinti, míg a nemzetgazdaságtan annak lényegével és tartalmával foglalkoznék, ha az ellentét forma és tartalom közt nem volna oly folyékony és ingadozó, s ha nem tudnók, hogy mindenik tudományág azt helyzi előtérbe, a mi éppen reája nézve a lényeges ¹⁾).

¹⁾ I. még *Roscher*: *Dankwardthozi Előszavában* VII és VIII., *Riedel*: *Nationaloekonomie* (1839) I. 131 l. és *Arnold*: *Recht und Wirthschaft* (1863) 33 s köv. lapokon.

Legyen szabad a mondottakat bővebben indokolni, s különösen a *magánjogi* intézmények körében a felállított alapnézet némely folyományaira utalni; megjegyezvén egyébiránt, miszerint nem kimerítő rendszeres fejtegetést, hanem csak *eszmétöredékeket* kívánunk nyújtani ez alkalommal.

Bizonyos mindenek előtt, hogy a közgazdasági fejlődés iránya és formái mindenkor és mindenütt határozó befolyást gyakoroltak az összes *civiljogra* és ennek intézményeire. Így, hogy csak egy példát említsünk, mely egyidejűleg annak tanúságául is szolgálhat, hogy a jognak igen nagy része, (mint egy tekintélyes szakférfiu legujabban megjegyzé) nem egyéb, mint az öntudatba fölvetett s formulázott rendszere a nemzetgazdászathoz, közismeretű tény, hogy a praetori jognak érvényre jutása Rómában, épugy mint a római jogé Németországban előkelőleg az *ingó vagyon-elemek* uralomra emelkedése és megerősödésének tulajdonítandó. — Ép így alig vonható kétségbe, miszerint azon két alap-categoria, mely a gazdasáznak tulajdonképeni lételemét és forrását képezi, a *tulajdon* és a *szabadság* : az egész magánjogi rendszeren is mint uralkodó elv és elem vonúl keresztül, s különböző érvényesülési formái és irányai szerint a civiljog valamennyi institutióira, s névszerint adás-vevés, szerződés, örökösödés, kötelem és zálogra stb. határozó befolyást gyakorol ¹⁾. — Vessünk egy pillantást magára a *tulajdonjog* forrása és eredetének kérdésére, nem egy gazdasági categoria, a *munka-e* az, mely e kérdés helyes megfejtését lehetségesíti ²⁾! — Nem találjuk-e teljes összhangban a jogosság és gazdaság követelését azon minden rendezett társadalmi életnek alapúl szolgáló világelvvel, hogy minden munkának és fáradságnak megfelelő jutalma és ennek zavartalan élvezése legyen biztosítva!? — Szükségtelen-e utalni arra, miszerint

¹⁾ V. ö. *Minghetti* : *Oeconomie Publique* 413 s. köv. 1

²⁾ V. ö. *Deutsche Vierteljahrschrift* 1864 Nr. 106, hol a szelleműdű Schaffle az új német socialistikus jogásznak *Lassalle*-nak tanait fejtegeti, főleg 255 s. köv. 1.

³⁾ Ugyancsak *Lassalle* figyelmeztetett a tulajdon, a munka, a tőke stb. kategoriáinak jogi és gazdasági jellemére tüzetesen : *System der erworbenen Rechte* című munkájában (1861).

az örökösödés intézményének helyes vagy helytelen volta, a jogtudomány, s különösen a *jogbölcsélet* alapján egyedül alig dönthető el, s a közgazdászattannak segítségül vétele ép oly mellőzhetlen, a mint megnyugtató eredményt szolgáltató ¹⁾. Valamint viszont alig gondolható polgárjogi intézmény, mely oly határozó fontosságu volna igen számos közgazdasági alakulatokra, mint a szabad vagy *korlátozott tulajdon* ²⁾, s különösen *örökhagyási jog* (Testamentsfreiheit), melylyel, mint egyebek közt legújabbán a nagyhirű francia társadalombúvár *Leplay* „La Reforme sociale en France“ czimű munkájában, és utána a szellemdús német nemzetgazda *Schäffle* kimutatá: a családjog és házassági élet, a nagy és kis birtok, a gyarmatosítás, a népességi viszonyok, a szegényi ügy stb. a legszorosz összefüggésben állanak ³⁾.

Menjünk tovább, s vizsgáljuk, nem képez-e például a *szabad verseny* egy gazdaszátilag épúgy mint jogilag az összes népeletre nézve kiváló fontosságu elvet, melynek kisebb nagyobb mérvbeni érvényesülése az egész magánjog rendsze-

¹⁾ V. ö. még *Minghetti* idézett munk. 459 és 511 s köv. l.

²⁾ Hogy a tulajdonjog korlátlan vagy korlátozott volta jogilag épúgy mint gazdaszátilag felette nyomatékos momentum a népek összes fejlődésében és társadalmi szerkezetében, szükségstelen emlitenünk is. Felette tanulságos fejtegetés található e tekintetben, és pedig a római és germán, továbbá a közép- és ujabbkori jogalakulás és jogfelfogás, valamint ennek közgazdászati folyamányait illetőleg *Lassalle*: *System der erworbenen Rechte* czimű munkája I. 259 s köv. l. és erre vonatkozólag a „*Deutsche Vierteljahrsschrift*“ érintett füzetének 257 s köv. lapjain.

³⁾ Legyen szabad e tekintetben csak egykét pontra figyelmeztetnünk. Azt mondja a nevezett két szaktudós: a *szabad örökhagyományozási jog* föltétlenül áll fenn Angliában és Amerikában, — *fele része* tekintetében a legtöbb német államban és Olaszországban. Ez elv egyik alapja az angol és amerikai társadalom szabadsági és gazdaszátilag szerkezetének; a hatalmat a család szerzőjének és fejének teszi kezeibe, legnemesb biztosítékául tartatik a nevezett országokban a tulajdonnali szabad rendelkezésnek, s egyaránt távol áll a középkorias hitbizományi és a modern communistikus-izű kényszerítő *egyenlő megosztási* rendszertől. Frankhonban ellenben az egyenlő örökségmegosztás törvényileg erőszakoltatik a családokra, a mi ép oly félszeg institutió, mint az azelőtti kényszerített fenntartása örök fidei-commisumoknak és törzsjószágoknak stb. l. részletesen *Leplay*: *La Reforme sociale* (1861) I. 300 l. és *Schäffle*: *System der nat. Oeconomie* (1867) 360. l.

rére határozólag befoly. Mérlegeljük jelesül e momentumot figyelemmel a munkabér, a piaczi forgalomból eredő szerződévények, a tőkejövedelem, és a kamatlábra. Vonatkozva különösen az utóbbira, melynek számos törvényhozás által célbavett szabályozása az úgynevezett *uzsora-törvények* alapján közismeretű tény, kell-e közelebbről kimutatni, miszerint a magánjog ez egyik elsőrendű feladványa csak a közgazdaságtan segítségével fejthető meg, s hogy tényleg a kor követeléseivel s a dolog természetével egyedül megegyező megoldása legujabb időben (illetőleg az uzsoraszabványok eltörlése) csakugyan a *nemzetgazdaságtan* agitatója és visszautasíthatlan érvelése folytán eszközöltetett!

Forduljunk egyes nagyobbjelentőségű társadalmi intézményekhez, például a germánok „*Geuere, Mundium*“ stb. institutiójához, vagy hazánkban az *adományozás* és az *ösiség* rendszeréhez. Nem volt-e ezen jó részben gazdasági természetű institutiók megalapítása a germán és illetőleg a magyar államélet első századaiban, épűgy mint megszüntetése az újabb időkben, lényeges hatással az összes magánjog rendszerére; a mennyiben, hogy csak egyet érintsünk meg, egyfelől a nemesi családok fennállásának biztosítása s az ingatlan birtokkai rendelkezés korlátolása volt egyik kifolymánya; a másik irányban pedig a birtok, a vagyonszállítás, a zálog, az örökösödési jogintézmények átalakulása s névszerint a birtokkai szabad rendelkezhetés biztosított alapokon ¹⁾. A gazdasági-élet szakadatlan továbbfejlődése új meg új *jelenségeket* és viszonyokat szül, melyek tekintetében a fennálló jog rendszerében szabványok egészen hiányzanak, s azért a polgárjogi törvényhozás és codificáció mindig új meg új feladásokat vesz. Gondoljunk csak a kereskedés ²⁾ ezer meg ezer üzletformáira és viszonyaira, a

¹⁾ Ki vonhatná kétségbe, hogy a váltóképeség kiterjesztése az újabb időben a társadalom minden szerződés-képes tagjára, mily roppant gazdasági és jogi változásokat vont maga után a közpolgári életben, s mily sok nyomós feladványa a szociális reformnak áll e momentummal összefüggésben.

²⁾ Azt mondja Dankwardt: „Die Entwicklung des Handels ist die Entwicklung des Rechts.“ id. m. III. füz. 33 l.

pénzüzlet és az értékpapírok legkülönbözőbb nemeire, melyek tekintetében a magánjogi régibb törvénykönyvek mit sem tartalmaznak; a *részvénytársulati* ¹⁾ vállalatok, a jelzálogi viszonyok, a gazdasági egyesület, vagy a pénz- és hitelügy körében minduntalan felmerülő új meg új jelenségekre, melyek napjaink magánjogi (sőt perjogi is) legislatiója figyelmét egész mérvben magukra vonják, s jogi szabályozást követelnek. Oly mozzanat, melynek fontossága azon arányban nő és fokozódik, a melyben valamely ország a műveltségi népek polgárosulási közösségébe lép, szociális fejlődésében *nemzeti sajátosságait* levetkezteti, s a közcultura egyenlősítő s nivellizáló befolyása alá kerül. — Nem szükséges bizonyítgatni ezek szerint, hogy azon arányban, a melyben a közgazdasági élet fejlődése egyes speciális ügy-ágakban is behatőbb átalakulást von maga után, az ez ügyágakra vonatkozó speciális jogintézménykör megfelelőleg kiegészítendő vagy megjavítandó, legyen elég e tekintetben a *váltójogra*, a *bányajogra*, a *tengerészeti jogra*, a *szabadalmazási törvényekre* utalnunk.

Sokat lehetne ez irányban még a *jog- és gazdasági* intézmények köréből felmutatni, annak bebizonyítására, mily szoros összefüggés és kölcsönösség létezik e két fogalom-sorozat közt; így például a törzsvevőséget, a specificációt, az emphyteusist, a szolgalmakat, a reál-tartozásokat stb., — minnek részletes elemzését azomban más alkalomra hagyván, áttérünk feladványunk másik részéhez, vagyis a *közgazdaság* és *államélet* tüneteinek egymással kapcsolata és kölcsönhatásából eredő folyományoknak szemügyrevételére.

A mit a jogtan és gazdaságtanról mondtunk teljes mérvben alkalmazható a *politikára* és *közgazdaságtanra* is. E két tudomány ugyanis szintén szoros viszonyban áll egymáshoz, ugyanazon tárggyal: t. i. a népelettel foglalkozik, ugyanazon társadalmi egészet: törekvéseiben és fejlődési mozzanataiban vizsgálja, csak hogy a kiindulási pont a kettő közt eltérő, a mennyiben a politika a népeletet az államformák s országos hatalmak szervezete- és működésében szem-

¹⁾ Ép most foglalkozik a német jogtudósok nagy része azon szabályelvek kifejtésével, melyek szerint a gazdálkodó egyesületek és társaságok vagyonjogi állása és viszonyai tüzetesebben meghatározathatnak.

léli, a közgazdaságtan pedig ipari és forgalmi rendszere s a anyagi érdekek kielégítésére czélzó törekvései szerint veszi fontolóra.

A *jog és politika*, illetőleg a gazdaság és közgazdaságtan viszonyossága- és kapcsolatának egyik folyamánya az is, hogy nemcsak az általános népelet fejlődési stádiumai mind az egyik mind a másik körben egészen egyidejűleg kezdődnek, emelkedés, virágzás és hanyatlás bennök egészen párvonalosan jelenkezik : hanem még a gyakorlati statuséletben uralkodni szokott *pártiránylatok* is egészen egyformán mutatkoznak mind az egyikben, mind a másokban ; a conservatismus és progressismus, stabilismus és radicalismus a közgazdaságban épúgy szerepel, mint a politikában, s hogy tekintve a jobb jövő előkészítésére s a fennállónak átalakítására czélzó státusférfiti és törvényhozói feladatokat, valamint a szorosb értelemben vett állami élet, úgy a nemzeti ipar- és forgalom fejlődési folyama tekintetében is szerfelett nehéz a gyakorlatembernek és törvényhozónak azon helyes és biztos *középutat* eltalálni, mely a rideg jogosság és a méltány, a túlsebes újítás és a reform közt létezik, s minden valódi haladás és emelkedés nélkülözhetlen föltétele.

Az im mondottak természetyszerű következménye egyebek közt az, hogy a nemzetgazdaságtannak valamennyi nagy kérdései egyszersmind *politikai* kérdések is, és viszont, hogy a gyakorlati államtan számos feladványa egyidejűleg közgazdaságtani feladványnak is tekinthető. — Lássuk ezt *valamivel közelebből* ¹⁾.

A népek életének *kezdeményei* valamint az államra nézve csak ébrényszerű formákat, úgy a birtokközösségben csak sarjait a valódi gazdaságnak mutatják. *Vad népeknek*, kiknél bizonyos egyszerű foglalkozás az egész törzsben egyformán üzetik, állása nem egyéb, mint ép e primitiv gazdasági állapotaik kifolyása. Valami pusztán technikai haladás, például a trágyahasználás, vagy egy új földművelési rendszer alkalmazásának megkezdése, ily népeknél az összes nép- és államélet teljes átalakulására vezethet. — Hogy mily

¹⁾ V. ö. *Treitschke* : Die Gesellschaftswissenschaft. (1859) 46. l.

szoros kapcsolatban állanak a városok kezdeményei a czéhek és ipari testületekkel, a falusi községekéi a föld közös birtoklásával, s mint hatnak ez állapotok kölcsönösen egymásra, — szükségtelen bizonyítgatni. Vagy ki bírná a feudális intézménykör, a magyar nemesség, a középkori arisztokratia vagy a hűbéri formák természetét s jelentőségét helyesen felfogni, hogy ha nem indulna ki egyidejűleg a politika ép-ügy, mint a nemzetgazdaságtan szempontjából!? — Nem látjuk-e, hogy minden politikai fejlődésszaknak, vagy műveltségi foknak ép úgy meg van bizonyos államalkata, mint gazdasági rendszere, vagy iparüzleti formája!? — Ki ne venné észre, hogy a naturalgazdasági fejlődés-stadium egészen más közjogi institutiókkal jár, mint a pénzgazdasági, hogy jelesül míg amott az előjogok és kiváltságok classikus földjükre találunk, emitt a demokratikus egyenlősítés és nivellirozás az uralkodó irány; amott a születési, emitt a vagyoni arisztokratia szerepelvén mint elsőrendű társadalmi factor. — Elismert tény, miszerint a gazdasági foglalkozások aránytalan és öszhangzás nélküli elosztása, például a személyes szolgálatok szerfeletti túlnyomósága Spanyolországban vagy Rómában, tompítólag hat a státusra; valamint megfordítva, egy oly államban, hol a nevezett foglalkozások igen is csekély arányban lennének képviselve, az ország legfontosb erkölcsi közigazgatási vagy kulturai érdekei veszélyeztethetnének. Másfelől mind mai napig hiúknak kell neveznünk azon jelentékeny közgazdaságtani kérdésnek: mit kelljen nagy és mit kis földbirtoknak neveznünk, megoldására czélzott kísérleteket, mert megoldását csak azon állásban leli, mit a földesurak a nép politikai összletében elfoglalnak. — Hogy mennyire határozó valamely állam egész jellemére nézve azon érték, melyet az a gazdasági dolgoknak tulajdonít, mutatja egyebek közt *Aristoteles* rajza Carthagoról¹⁾, hol minden polgárt a legnagyobb kincsszomj tölte el, és a Helenekről, hol az anyagi és politikai érdekek cultusa helyes arányban és öszhangban állott; mutatja *Thukydides* történetirati remek-példányu ismertetése a Perikles-féle idő-

¹⁾ V. ö. *Aristoteles*: *Politicorum* L. II. 11 és II. 9.

nek¹⁾. Gondoljunk továbbá a politikai szabadság és egyenlőség eszméire, mely egészen különböző alakulatban fognak ezek mutatkozni egy egyszerű, hason foglalkozásnemet üző, kis népnél, meg egy nagy terjedelmű s változatos iparú művelt álladalomban. Említeni sem kellvén azon szoros viszonylatot, mely a közgazdaság és a *nép osztályok* szerinti tagosúlata közt létezik; az úgynevezett harmadik rendnek, az eleven és mozgékony ipart és kereskedést képviselő osztályoknak a nyughatlan demokratikus elemekkel, a negyedik rendnek a proletariátussal szoros egybefüggését; vagy azt, hogy a lényegileg gazdasági jellegű rabszolgai intézménynek, vagy a földhöztapadtság és jobbágyi viszonyoknak eltörlése ép oly gyökeres átalakulását vonja maga után az államszerkezetnek, a mely mélyenható változásokat szült a politikai világban a nagy ipar és a gépekkeli üzlet már eddig is, és a milyeket szociális és állami életünkben az idézne elő, hogy ha az úgynevezett *szociális kérdés* a munkás-osztály helyzetét illetőleg a francia és német socialistikus rajongárok tervezete szerint csakugyan megoldatnék! — Merné-e valaki tagadni, hogy az európai népeknek a *merkantilizmus* uralmi szakában eszközölbe vett közgazdasági elzárkódzása és egymástól elkülönülése a leghathatósb tényező volt arra nézve, hogy megannyi külön (politikai) nemzetiségekké tömörültek; — vagy azt, hogy a németországi *vámegyesület* jelentősége sokkal inkább rejlik annak politikai hatásaiban és eredményeiben, mint gazdasági iránylataiban. Utaljunk-e különösen arra, hogy az absolut uralkodók kísérletei: az anyagi jólét előmozdítása által népeikben a *politikai eszméket elfojtani*, még mindég meghiúsultak, sőt nagy Sándortól kezdve egész Lajos- Fülöpig és III. Napoleonig majdnem mindenütt ép az ellenkezőt idézték elő! ? — Vagy igazoljuk-e azon állítást, hogy a világ kezdetétől fogva egészen a legújabb korig majdnem minden jelentékenyebb *forradalom*: oekonomiai indokokból vette eredetét, vagy azok által késztettetett elő, — vagy azt, hogy az újabbkori népeknél az adómegszavazás és a budget megállapíthatási jog története

¹⁾ *Thukydides* : De bello peloponnesiaco II. 40. ff.

egyszersmind az alkotmányos és a parlamentáris életnek története is! — Lehetséges-e megczáfolni amaz állambölcselet, ki nem régiben azt jegyzé meg, miszerint a korunkbeli iparműveltség, nagy-productio, társasulási törekvés és gépüzlet ép úgy áll kapcsolatban a modern — szabad mozgalmat, jogegyenlőséget, individualis függetlenséget, adó- és ujonczmegszavazási jogot alapúl vevő — *constitutiona-
lismussal*, a mint összefüggött a kézművesség s a czéhrendszer a középkori községállammal, vagy a mezőgazdaság egyoldalú túlnyomósága minden időben majd a főrenduralommal, majd az autokratismussal!? — Vagy tekintsük az *adó- s államhiterendszer*t, nem felel-e meg ennek majdnem minden különformája bizonyos politikai állapotoknak és áramlatoknak; nem emelik vagy sujtják-e bizonyos adónemek bizonyos elemeket és osztályokat, valamint viszont meghatározott politikai nézetek és törekvések uralma az egész státus-háztartási rendszert forgatja fel vagy alakítja át! — Szükséges-e különösen hazánkban utalni arra, mi szerint minden jelentékenyebb politikai reform-korszakunk egyidejűleg mélyenmenő közigazdasági átalakulást is vont maga után, s hogy gazdasági fejlődésünk nagyobb fordultpontjai állami átalakulásunk *váltpontjaival* egészen összesnek és azonosnak.

Gondoljunk végül arra, nem forgattatnék-e sarkaiból ki összes fennállá társadalomrendünk — politikai úgy mint jogi és ipari értelemben véve ezt — s nem szolgálna e kiinduláspontúl egy egészen új, az eddigitől gyökeresen eltérő közigazdasági, közjogi és kulturai szerkezet életbeléptetésének: ha az újkori polgárzatnak csak egy nagy vezérelve is, például az *önfelelősségi*, lerontatnék, s a *Lassalle-féle* állam-mindenhatóság és államgondoskodás elve érvényre jutna!? — Vagy lehet-e kétség az iránt, hogy a communisták és a birtokközösség apostolai eszményeinek megvalósulása ép oly nagy mértékben fenyegeti veszélylyel és végpusztulással a népjólétet, mint a népszabadságot és a népműveltséget, s ezekkel az egész politikai világrendet! — s hogy mindezek szerint csakugyan a legfélszegebb rövidlátóság volna föl nem ismerni azon szoros viszonyosságot, összefüggést és

solidaritást, mely az *anyag*i és a *politikai* érdekek, a gazdasági és az állami törekvések, életformák és feladványok közt létezik.

IV.

Az itt körvonalozott felfogás a jogi és gazdasági élet benső kapcsolatát és ennek nagyhorderejű folyamányait illetőleg nem áll elszigetelten az eddigi tudományos irodalomban, sőt néhány kitűnő szakférfiában, jelesen *jogás*zban épűgy mint *nemzetgazdában* és államphilosophban buzgó képviselőre s öntudatos érvényesítőre is talált már. — Így nevezetesen, mellőzve a régiek közül *Aristotelest*, azután *Leibnizet*, *Wolfot* és *Thomasiust*, és a nagy tekintélyű *Hume* Davidot, a 18. század két legnagyobb lángelméje *Smith Ádám* a nemzetgazda, és *Kant Immanuel* a philosoph, halhatatlan irataik nem egy helyén juttatják hason meggyőződésüket kifejezésre; amaz különösen arra utalván, mily benső kapcsolat és viszonyosság létezik a szabadsági és egyenlőségi eszmék meg a közgazdászati alakulatok közt, s mily szent és elidegeníthetetlen joga van minden embernek erői szabad érvényesítése, valamint munkája gyümölcseinek zavartalan élvezésére; — emez párhuzamba állítva jogtheoriai cathegóriáit némely gazdaszattani sarkfogalmakkal, s kiindulási pontúl szolgálván ez irányban is azon egyetemes bölcselmi felfogásnak, mely az élet gazdagváltozatosságú tüneményeinek synthesisét uralkodó dogmaúl fogadva, az összes újabbkori tudományosságra döntő hatást gyakorolt. — Még öntudatosabban állott ez alapra a századunk első tizedeiben uralomra emelkedett *jogtörténelmi iskola*, s ennek legfényesbnevű mesterei *Hugo*, *Puchta*, *Savigny*, kik a jognak a népelet minden köreivel s különösen a gazdaszattal is szoros összefüggését felismervén, a tudomány hasonlíthatatlánul alaposb és eredményteljesebb művelésére törek utat. — Nem egészen jelentéktelen mozzanat ez irányban a *Hegel*, a *Herbart* és a *Krause*-féle bölcséleti rendszerek azon tételei, melyek tüzetesen a jog- és a gazdaszatti viszonyok egymásrahatását tüntetik fel, s ezen egymásrahatás némely gyakorlati folyamányaira utalnak. — Hasonlót mondhatunk

az egyidejű hírneves olasz bölcseletről *Romagnosiról*, a ki „Opuscoli Economici“ czimű dolgozatában a jog- és gazdaszat vonatkozásait tüzetesen nyomozza, és ez irányban a geniális *Buoncampagni* „Introduzione alla scienza del diritto“-jában, meg *Marescotti* „Discorsi dell' Economia sociale“ és *Bianchini* remek: *Scienza del ben vivere sociale e dell'Economia pubblica degli Stati* czimű művében talált további magyarázók és követőkre. — Rokon nézetkörben mozog Franciaországban a nagyhirű szakférfiú és statusbölcselelő *Rossi* a „Révue de Legislation“ 1837-ki folyamában erre vonatkozólag közzétett értekezésében; a jeles nemzetgazdasági író *Courcelle-Seneuil* nem rég kiadott terjedelmes kézikönyvében „Traité theorique et pratique de l'Économie politique“, hol a gazdaszati institutiókat a jogtudomány világában elemezi és magyarázza, — *Baudrillart* az ismertes közgazdasági szaktanár a párisi Collège de Franceban, s több kitűnő értekezések szerzője; főleg pedig az éleselmű társadalombuvár *Leplay*, a ki 1863-ban közzétett „Réforme sociale en France“ czimű két kötetes művében e synthetikus felfogásnak egyik elsőrendű úttörőjeként szerepel, s különösen a család- és örökösödésjog, a birtok szabad vagy korlátozt kezelési rendszere, meg az igazgatási és politikai formák körül ez új nézetmód alapján a legmélyebbreható nyomozások nagybecsű eredményeit állítja szem elé. — Ezekhez csatlakozik napjainkban: *Rénouard* „Droit industriel“ czimű munkájával, *Gomés*: „Essai sur la théorie de l'Economie Politique et de ses rapports avec la morale et le droit“ (1866, Paris), *Rivet*: „Du rapport du droit et de la Legislation avec l'Economie politique“ (1863 Paris) tudós szerzője, főleg pedig az olasz nemzetgazda és államférfiú *Minghetti*: „Rapporto dell' Economia Publica col diritto“ czimű jeles és kimerítőbb munkájában, (Parisban 1863 francziául), hol oly formán mint *Courcelle-Seneuil* és *Leplay* a különböző jogintézményeket nemzetgazdasági szempontok szerint bírálja, s az egyiknek a másíkra való hatását rendszeresen fejti ki.

Nem kis mértékben járult legujabban a tudományosság classikus honában Németországban ez új felfogásmód érvényrejtéséhez egyfelől az európai tekintélyű *Gneist* politi-

kai dolgozataival, melyekben a nemzetgazdasági, pénzügyi és alkotmányi institutiók és állapotok kölcsönhatását és összefüggését mutatta ki; az érdemöszűlt heidelbergai nemzetgazda *Rau* némely monographiájában ¹⁾, továbbá *Treitschke* a szellemdús fiatal történelem-tanár: *Die Gesellschaftswissenschaft* című kis terjedelmű, de a maga nemében igen nagybecsű monographiájával, *Robert Mohl* némely idevágó értekezéseivel, az önálló irányú és termékeny tübingai szak-tanár *Schäffle* jeles nemzetgazdasági rendszere és számos monographiáiban, *Lindwurm* Arnold: *Grundzüge der Staats- und Wirtschaftslehre, nebst Darlegung deren Verhältnisses zur Jurisprudenz* című (1866-ban közzétett) munkájában,—mindenekfelett pedig a nemzetgazdaság történelmi irányú iskolájának nagynevű alapítója *Roscher*, a ki a jogtudomány, nemzetgazdaságtan és állambölcsélet összetartozandóságát és kölcsönösségét kiderítvén „*System der Volkswirtschaft*“ című nagy művében, úgy mint már 25 évvel ezelőtt megjelent „*Grundriss der Staatswirtschaft*“-jával, a jelen felfogásmód következményeinek és resultatumainak mintául szolgálható egybeállítását kezdte meg.

A mi a tulajdonképeni jogtudományi írókat illeti, ezek sorában is találkoznak újabb időben többen, kik az itt jelzett felfogást igazoltnak és helyesnek tartják. Így közismeretű tény, hogy a legnagyobb német jogtudós Savigny, továbbá Kierulff, Renaud, Gerber, Auerbach, Thöl ²⁾, Vangerov és Unger ³⁾ a positiv civiljog körében; *Röder*, *Ahrens*, *Rössler*,

¹⁾ V. ö. *Rau*: *Archiv der politischen Oekonomie* II. 88. és *Lehrbuch der politischen Oekonomie* I. 9. §.

²⁾ Remek „*Handelsrecht*“-jében (több kiadásban) ép úgy mint *Eschenmeyer* már 1809-ben kiadott: *Lehrbuch über das Staatsökonomie-recht* című művében.

³⁾ E jeles tanára a német és osztrák polgári jognak 1857-ben közzétett monographiájában: „*Die rechtliche Natur der Inhaberpapiere*“ (Lipsee), nemkülönben ismeretes: „*System des allgemeinen oesterreichischen Privatrechts*“ (Lipsee 1856—1861) című nagy művében, a jogelveknek és a gazdasági fogalmaknak szoros kapcsolatát tüzetes fejtegetéseknek tette tárgyává. — Felette nagybecsű monographiák birtokába jutottunk e tekintetben az utóbbi évek folyamában, így például *Neumann*: *Geschichte des Wuchers in Deutschland* (1865), *Endemann*: *Der Credit*

Stein, Lassalle a bölcséleti jog terén : a gazdasági momentumoknak fontosságát egész mérvben elismerik, s ebbeli felfogásukat practikus alkalmazásban egyes nagyobb kérdéseknél érvényesítik is. Az utóbbiakat illetőleg érdekes mozzanatként említhető fel, hogy míg például *Röder* és *Ahrens* az általuk felállított új jog-definitio alapján a tulajdon- és birtokjogot, az örökösödési és a családjogi kérdéseket elemezik ¹⁾, *Stein* többhelyütt egyenesen kimondja, miszerint a nemzetgazdaságtan a jogphilosophiának valódi alapja, *Rössler Hermann* pedig „Die Grundlehre der Smith'schen Volkswirtschaftstheorie“ című (1867-ben megjelent) kritikai irányu monographiájában nemzetgazdasági deductióit egyenesen „Adalék“-nak ezimezi a bölcséleti jogtan műveléséhez : addig a hírhedt socialista-apostol *Lassalle*, egyébként eszmédús „System der erworbenen Rechte“ című terjedelmes művében a jogi és gazdasági categoriák és állapotok fejlődési kapcsolatát és világtörténeti párvonalos alakulását iparkodik feltüntetni, s sok oly eszmét pendít meg, mely a nemzetgazdaságtan épügy mint a jogtudomány szükséges reformja s tökéletesítéséhez nagybecsű adalékot szolgáltatathat ²⁾.

Nem akarok ez irányban további részletekbe ereszkedni, -- s mellőzve annak fölemlítését, miszerint napjainkban a jogtörténelem sok alaposb művelője irodalmi dolgozataiban a gazdasági viszonyokra ügyelettel van, mások a régi nagy jogászok és törvényhozók munkáiban foglalt nemzetgazdasági eszmék és elvek kiderítésével foglalkoz-

---

als Gegenstand der Rechtsgeschäfte (1861), *Auerbach* : Das Gesellschaftswesen in juristischer und volkswirtschafts. Hinsicht. (1861.) s némely franczia egyediratban.

¹⁾ V. ö. mindegyiknek jeles szakművét : Das Naturrecht oder die Rechtsphilosophie 1816., s főleg az előbbnevezettnék positivjogi gazdag idézeteit és összehasonlításait.

²⁾ Napjainkban ismét több jeles szakember utalt e felfogásra, például a jogász *Jaques* a vaspályaügyre vonatkozó irataiban, a nemzetgazda *Lindnerm* : Die Nationalökonomie in ihrem Verhältnisz zur Jurisprudenz (1866) *Dühring* : Neue Grundlegung der Volkswirtschaft (1866), *Hildebrand*, *Rodbertus* és *Mannequin*.

nak ¹⁾, csak még egykét legújabbban feltűnt jeles szakférfiúnak műveire akarok utalni, kik az itt kifejtett új felfogásmód különösen szerencsés képviselőjeül tekinthetők; értem a svájczi jogtudóst és műveltség-történészt : *Arnoldot*, a ki *Recht und Wirtschaft* című (1863. közzétett) könyvében igen sok szellemdús és figyelemreméltó eredményeit rakta le elmékedéseinek, *Dietzelt* és *Jaques-t*, a kik az itt jelzett elveket különösen a nemzetgazdasági élet terén, s egyes konkrét kérdésekben törekszenek érvényre juttatni ²⁾ főleg pedig egy fiatal német ügyvédet *Dankwardtot*, a ki 1857 óta *National-Oekonomie und Jurisprudenz* című füzeteket szakadatlan sorozatban tévén közzé ³⁾ ez új nézletiránynak különösen a *civiljog* terén époly sikeres, mint genialis módon szerez érvényt, a mennyiben minden egyes főbb jog-institutió gazdaszáttani analysisébe ereszkedvén, s a római és német jognak alapján, természetét és jellegét nyomozván, az egész polgári jog és a jogtörténet átalakítására nézve becses kezdeményezési iránypontokat jelöl ki.

V.

Forduljunk most a mondottakból vonható következtetésekhez, s vizsgáljuk különösen, minő befolyással lehet ez új felfogásmód a társadalmi tudományok művelésére és továbbfejlesztésére.

Első és természetszerű következése a fentebbieknek az, hogy a jogtudomány és nemzetgazdaságtan, mint két valódi *testvértudomány*, szorosan egymásra utalvák, és a nemzetgaz-

---

¹⁾ Például *Hermann* : *Dissertatio exhibens sententias Romanorum ad oeconomiam universam sive nationalem pertinentes* (1823), *Tydemann* : *Disquisitio de oeconomiae politicae notionibus in Corpore Juris Civilis Justiniani* (1838), *Calcoen* : *Over eenige Statshuishoudkundige gevoelens en stellingen in de geschriften der ouden 1831* és *Scheel* : *De Corporis Juris Civilis principiis oeconomicis* (1867).

²⁾ V. ö. *Dietzel* : *Die Besteuerung der Actiengesellschaften 1859*, és *Jaques* : *Die Rechtsverhältnisse der Eisenbahnactiengesellschaften. 1864.*

³⁾ *Jelesen* : *Nationaloekonomie und Jurisprudenz 1857—1864. 4. füzet.* — *Nationaloekonomisch-civilistische Studien 1852* és *Negotiorum gestio 1855.*

daság a jogtudománynak, s a jogtudomány a nemzetgazdaságtannak tekintetbevétele nélkül sikerrel nem művelhető.

Lássuk ezt közelebbről és a két tanszakra nézve egyenként.

A *jogász*, ha hivatásának meg akar felelni, közgazdasági ismereteket nem nélkülözhet, lépten-nyomon a nemzetgazdaszáttan világító fáklyájára szorúl. Midőn ugyanis ez utóbbi a különböző életviszonyokat tényleges állásuk és természetök szerint elemezi, egyidejűleg azon alapot is jelöli ki, melyből minden tudományos jogalakításnak vagy jogmagyarázatnak szükségkép ki kell indulnia. Csak a nemzetgazdaságtan segítségével lesz a jogász képes helyes ítéletet magának képezni számos társasági intézmények felett, melyek a köz- és magánjogélet körében nevezetes tényezőkként szerepelnek, vagy azon ezer meg ezer ügyletek iránt, melyek a jogi törvényhozás útján szabályozva, megannyi jogügyletek láncolatát képezik, s a polgári codexek tartalmának fő alkotórésze és elemeként ismereteseek ¹⁾).

A *nemzetgazdaságtan* teszi a jogászt és törvényhozót képessé a gazdag változatosságú ipari és forgalmi életűtényeményeket benső összefüggésükben felfogni; a tényleges viszonyok halmazában az egységet és rendet felismerni, a szükségest a véletlentől, a maradandót és lényegest a mulandótól és lényegtelenről megkülönböztetni.

A nemzetgazdaszáttan ilymódon a jogászt a jog és *jog-institutiók szellemének* fölismerésére vezeti, sinórmérvet nyújt kezébe ez institutiók és jogelvek hiányai- és fogyatkozásainak megbírlására; pótolja nem ritkán jogforrásaink hézagait; s mint Roscher is megjegyzi: „in zahllosen Fällen giebt uns die Rechtswissenschaft nur das äusserliche *Wie?* und erst die Nationaloekonomie fügt das tiefere *Warum?* hinzu“ ²⁾!

¹⁾ Jól jegyzi meg azért már *Vollgraaf* (Staats- und Rechtsphilosophie III. rész 434 l.) és utána *Ahrens* Jurist. Encyclopädie 374 l.) hogy magánpolgárjogi tan- és kézi könyveinkben számtalanszor emlegettetik: kötelezések szerződvényekből erednek; de az, hogy szerződvények miből erednek, nem mondatik meg. Föltételeztetik tehát itt valami, a mi teljesen hiányzik, t. i. a forgalom elméletének ismerete, a mi csak a közgazdaságtanból meríthető.

²⁾ V. ö. még *Lindwurm* idézett művét 158 s köv. lapokon.

Nem tévedünk talán, ha azt mondjuk, hogy a nemzetgazdaságtan viszonya a jogtudósok irányában majdnem ép olyan phásisokon ment keresztül, mint például a *vegytané* és a *physikáé* az orvosok irányában. Száz évvel ezelőtt az utóbbiak legnagyobb része ugyanis chemiát és természettant pusztá curiositásnak tekintett, melynek legfeljebb egyes különleges esetekre tulajdonítottak érvényt. Ma már nem is gondolható alapos szakműveltségű orvos, kinek kiképezte-tése jórészen a nevezett tudományokon nem sarkallana!

Tovább megyek. Valamint nem gondolható, hogy a jogász, például: a birtok és örökségi jog, szerződések s adósági törvények, a hitelügy és zálogintézmények, ár- és értékmozgalmak, jobbjog-tartozások és hűbérállapotok, bérlet és kölcsön, szolgalmak és üzletjogok, szerzési társulatok és ipari egyesületek stb. felett helyes ítéletet alkothasson magának közgazdászati tanulmányok nélkül¹⁾: úgy nem szenved kétséget az sem, hogy a nemzetgazdaságtan kiválókép a jogtörténetre bír fontossággal; a mennyiben jelesül az egyes joginstitutiók fejlődésének és érvényének alapját kideríti, a különböző jogtételek mélyebb okait és motivumait feltárja, a gyakorlati életviszonyok, meg az ezekre számított jogformák pragmatikai összefüggése- és kölcsönösségének megismerésére vezet²⁾. — A tudomány mai színvonalán álló jogtörténelemnek *többnek* kell lennie, mint lelketlen adatok és idézetek halmazának s kül elősorolásának; s azért az egyéni épúgy, mint a nemzeti élet szükségleteinek, törekvéseinek

¹⁾ Azt mondja erre nézve *Rössler*: Da alles Recht, das öffentliche so gut, als das Privatrecht, grösstentheils Normen über Vermögensverhältnisse enthält, oder darauf beruht, so ist sein volles Verständniss und seine gehörige Fortentwicklung ganz und gar abhängig von der positiven Erfassung der Wirtschaftsverhältnisse; beides lässt sich durchaus nicht von einander trennen, i. m. 1891.

²⁾ Azokon kívül, miket ez irányban már jelzettünk, legyen szabad figyelemzetnünk arra, mily lényeges szolgálatot tehet a közgazdaságtan egyes népek jogfejlődésének helyesb fölismeréséhez, például a *római vagy a german tulajdonjog* alakulásának, ha a népeletet gazdasági stadiumai szerint vizsgáljuk, s jelesül a forgalmi elkülönültség s naturalgazdaság, vagy a már beállott munkamegosztás és pénzgazdasági állapotok mérvét alkalmazzuk. — V. ö. még *Dankwardt* id. m. I. 12 l. és *Scheuerl*: „Beiträge zur Bearbeitung des röm. Rechts“ 1852 II. Nro. XI.

teljes ismeretére s felfogására kell alapíttatnia, ha az ez alapokon nyugvó jogintézetek s törvényszabályok koronkénti változásait, módosulásait vagy hatályát helyesen mérlegelni és megítélni akarja. Honnan egyebek közt, vonatkozással hazai tudományos törekvéseinkre, nem lesz nehéz belátni azt is, hogy igazi *magyar jogtörténet* nemzeti életünk gazdasági fejlődésének alapos vizsgálata és ismerete nélkül, alig leszen construálható. — Azt mondja e tekintetben egy jeles nemzetgazda: a jogászok oly gyakran beszélnek joginstitutióknak önfejlődéséről, ép oly formán, mint a teológok vagy a bölcsesek a dogmák és eszmék önfejlődéséről; de ne hagyjuk magunkat ámítani e kitételek tisztán képletes természete által, melyek mindig egy, a maga szakmájában elmélyedt buvár igenis nagy mérvű abstractiójáról tanúskodnak. A valóságban mégis csak mindig az emberek azok, a kikben és a kik által joginstitutiók, és bölcselemek képződnek és változásokat szenvednek. Az, a mit az emberek ez ügyben gondoltak és éreztek, a mire törekedtek, vagy a mit elértek: az valódi tárgya a történelmi nyomozásnak; s ez, mint látók, a civiljogra nézve jó részben összeesik a közgazdasági szükségletek- s eszközökkel. — S miután ép ez irányban a *jogtörténészek* még mindeddig igen keveset tettek, azt mondja Dankwardt ¹⁾, hogy daczára az annyira bálványozott historiai jogiskolának valódi *belszerű* történetével a civiljognak mind mai napig sem birunk, vagy legfeljebb kezdeményeket mutathatunk fel ²⁾.

A mit a jogtörténetről mondunk, állani fog, nem sokkal csekélyebb mérvben a joghistoria ellentétéről a *jogból-cseletről is*! Az által ugyanis, hogy a gyakorlati életviszonyokat benső összefüggésükben megmagyarázza, a hozott törvények értelményét s indokait épúgy, mint a hozandóknak alapjait, feladásait és szükséges tulajdonait kijelöli: a nemzetgazdaságtan legbiztosb alapjává válik minden valódi jogbölcseészeti okoskodásnak és következtetéseknek. — Nem is

¹⁾ V. ö. *ennek* Studien című munkája 19. lapját.

²⁾ Hogy az ókori classikus népek jogtörténete is ezen az alapon sokkal eredményesebben és alaposabban műveltethetik, kitetszik egyebek közt Dankwardt többször idézett műveiből.

kellvén utalni arra, hogy (mint fentebb is már megérintők) a természetjog alap- és vezérelvét képező *igazság* és *aequitas* eszméje ép a közgazdaságtan segélyével alapítható meg tökéletesen; s hogy sok jogintézmény ideális értéke és feladása is csak úgy fogható fel alaposan, vagy bizonyítható be, ha a gyakorlati élet alapján álló s realistikus irányú közgazdaságtant vesszük segélyül ¹⁾. Így tekintve e kérdést, kifogástalannak kell neveznünk a jeles állambölcseletnek Steinnak azon megjegyzését, hogy a nemzetgazdaságtannak egyik főfeladata: a jogtudomány *alaptanává* válni ²⁾, — valamint Dankwardt azon állítását: hogy a nemzetgazdaságtan számos jogtételekre nézve a valódi, azaz: *praktikus jogphilosophia*, ellentétben a még sok jogbölcseletnél túlnyomó jogbölcseleti phraseológiával, melynek értéke igen csekély ³⁾. Mire nézve legyen szabad megjegyeznünk, hogy több mint valószínű, miszerint a közgazdászattan szilárd rendszerével viszonyba helyezett jogtudomány egyedül képes a jogphilosophiai meg a joghistoriai felfogásnak visszas hatású *ellentétességét is megszüntetni*; másfelől, hogy csak a modern nemzetgazdasági alapra fektetett jog- és állambölcseletnek sikerülend azon nagy társadalmi kérdéseket megoldani, illetőleg reformokat kijelölni, melyek a jelenkor fensőbb kívánalmainak és humanitárius irányú törekvéseinek: a birtok- és forgalomviszonyok, valamint a socialis élet s a politikai állapotok javítása körül, megfelelők volnának.

Nem szükséges utalnom arra, hogy azok után, miket imént kifejtettünk, a *törvényhozónak*, a *birónak*, az *ügyésznek*, a *közhivatalnoknak*, szóval a gyakorlati jogásznak mulhatlanul szükségesek *közgazdászati* alaposb ismeretek. A törvényhozónak ugyanis, hogy üdvösen hathasson, legbehatóbb ismeretével kell felruházva lennie minden emberi szükségleteknek és az ezek kielégítésére célzó eszközöknek, ha arra vállalkozik, hogy ama szükségek kielégítését helyesen sza-

¹⁾ V. ö. Dankwardt : Studien 118—121 ll.

²⁾ V. ö. Stein : Lehrbuch der Volkswirtschaft (1858.) Előszó.

³⁾ V. ö. Dankwardt : Studien 121. l., és Lindworm : Staatswirthschaft stb. 154. lapon.

bályozza ¹⁾. — Gondolható e jó bíró vagy ügyész és jogvéd legteljesb életismeret nélkül; használhat-e az igazán, ha practikus tapasztalatokkal nem bír!? Hogyan képviseljen valaki a békéi jogküzdelemben mint ügyész, hogyan döntsön el megtámadhatlan módon mint bíró valamely ügyet, hogyha a legrészleteseb tárgyismerettel nem bír, az illető ügygyel összefüggő viszonyoknak emberi szükségéből eredetét, s az emberek jó vagy balsorsára való visszahatását nem méltányolja.

Mind e tapasztalatokat és ismereteket azonban a jurista egyedül saját életéből és tapasztalásaiból nem meritheti; mily későn, mily hézagosan, mily drága tanpénzért, önmagára vagy clienseire nézve, juthatna el oda az egyes, ha csakugyan mindent magából akarna meríteni! De szerencsénkre nincs is erre szükség, mert *van egy tudományunk*, mely rendszeres és okulásra igen alkalmas alakban legnagyobb részét ama gyakorlati ismereteknek és élettapasztalatoknak összefoglalja s rendelkezésünkre adja, és ez : a *nemzetgazdaságtan*.

Annak, ki az ókori classikus jogászok iratait ismeri nem lehet kétsége az iránt, miszerint ezek tekintélyöket s jelességöket jórészben közgazdasági dolgokbani mély belátásuknak köszönik. Túlzás nélkül lehet ugyanis mondani hogy az ókor összes eszmekörében közgazdászati tárgyakat illetőleg a nagy juristák szellemtermékei legtöbbet foglalnak magukban. A római világoraalom alapításához e nagy nép gazdászati tulajdonságai ép oly nagy mérvben járultak, mint politikai és katonai tulajdonai; amint kétségtelen is, miszerint valódi állam- és hadhatalom : erős gazdászati alapok

¹⁾ Igen találó a mit e tekintetben *Dietsel* fentebbidézett művében a részvénytársulatokról mond, hol tüzetesen utal arra, miszerint a jogtudomány számos nagy gyakorlati kérdés megoldására elégtelen, hogy csak a közgazdászattan alaposb ismerete nyujt kellő felvilágosítást igen sok ügyben, s hogy ennélfogva minden törekvésnek oda kell irányozva lennie, a jogtudomány és nemzetgazdaságtan közötti kapcsolatot mielőbb s minél teljeseb mértékben megvalósítani. (V. ö. *Besteuerung der Actiengesellschaften* 52 s köv. lapok.) Ugyanez áll napjaink két elsőrangú fontossággal bíró kérdésére, ugymint az állami kamatbiztosítás, meg a státuskölesön-szerződések kérdésére nézve is, melyek csak jogtudomány és nemzetgazdaságtan szoros s egyidejű figyelembevételével oldhatók meg!!

nélkül fenn sem állhat. Gondoljunk egyebek közt csak ismeretes számító rendszeretökre a Rómaiaknak, kifejlett könyvvitelügyükre, szélesb alapú hitel-rendszerökre, okszerű mezőgazdaságukra és az erre vonatkozó classikus irodalomra; — mind megannyi erőelemei egyrészt, s tanúbizonyságai másrészt a nép *közgazdasági hatalmának* és benső szilárdságának; nem is említve félreismerhetlen nemzeti képességeket és hajlamukat nagyobbyszerű vállalatokra nézve, melyeknek voltak például bankári üzleteik, útépítményeik, számos állami és hadászati intézeteik. — S mindennek, mond *Roscher* a klasszikus jogászok mintegy szellemi örököseik és hagyományosaik voltak, mindennek kifejezést és érvényt örökbecsű jogtudományi dolgozataikban kölcsönöztek.

A római nagy jogászok e helyen való felemlítése azonban, nem oly czélból történik, mintha azoknak kelletinél nagyobb fontosságot akarnánk tulajdonítani! — A római jog, úgy mint az az institutiók és digesták alakjában reánk jutott, koránt sem képezi a jogtudomány és jogsystematika *ne továbbját*, melylyel ma is még be lehetne érni. Jelesül azért nem, mivel a római jog rendszere, egy oly fejlődési szakában az emberiségnek keletkeztén, midőn az anyagi műveltség ipar, forgalom, pénz- és hitelviszonyok még jórésztben fejletlenek valának, igen nagy részére nézve azon fogalmak- intézmények- és törekvéseknek, a melyek az újkor e tekintetben bámulatos polczra emelkedett közgazdasági műveltségének folyományai, — semmi felvilágosítást sem nyujt; másfelől azért nem, mivel a mai jogélet, ép az oly gazdagváltozatosságú ipari és forgalmi mozzanatok stb. folytán, melyek korunkban az e téren lázas tevékenységet kifejtő, folyton haladó és előre törekvő társadalomban jelenkeznek, a *jogász és törvényhozó* iránt sokkal nagyobb és messzebbható követelésekkel lép fel, semhogy azokat egy körülbelül másfél ezer év előtt alkotott és rendszerezett jogintézményi kör alapján kielégíteni lehetne.

Hanem viszont az sem szenved kétséget, hogy ép ezen a jogtudásra nézve még ma is roppant fontosságú szak (a római jog) — mely a világtörténet legnagyobb nemzetének legnagyobb alkotmányát képezi, s mélysége, a jogászai felfo-

gást élesítő tanrendszerénél s dogmatikájánál fogva minden tudományos jogművelés kiinduláspontjául tekintendő: — a *közgazdaságtan fáklyájával* vizsgálendő, s az ősrómai gazdasági állapotoknak az eddiginél tüzeteseb tanulmányozása segítségével, a gyakorlati élet terén való nagyobb mérvű hasznosíthatás tekintetében is, sokkal sikereseb és gyümölcsözőbb módon művelhető ¹⁾

Mindezek nyomán tehát bátran állíthatjuk, hogy valamint például az igazán művelt *orvos*, korunkban *chemia*, *physiologia*, vagy *physika* nélkül, *criminalista* psychologia nélkül, vagy *publicista* financztudomány és országlattan nélkül, úgy jogász (civilista, jogtörténész és jogbölcselelő) nemzetgazdaságtan nélkül el nem lehet, — és hogy igaza van egy nagy szakérfinak, midőn azt mondja: „Jogászokra nézve mindig szükséges leszen, ismereteiket és tapasztalataikat egy nagyobb s önállóbb egészbe való beillesztés által *esetlegességek*ből kivetkeztetni. E szükségnek pedig legjobban s legtökélyesebben a nemzetgazdaságtan fog megfelelni, jelesen kiválólag exact és gyakorlati hasznosságu lényegénél fogva“! — A mi azonban nem veendő oly értelemben, mintha a nemzetgazdaságtan a jogtudományt absorbeálni volna hivatva, vagy mintha az e két tanszak közt fennálló *válaszvonalak* és határok összevegyítése kívánatosnak tekintethetnék ²⁾.

Nem kevésbé fontos és szükséges azonban a *jogtudomány* is a nemzetgazdára; az ipari és forgalmi élet elméletét és praxisát nyomozó szakemberre. — Szem előtt tartandó

¹⁾ Erre nézve *Dankwardt*: *Nationaloekonomie und Jurisprudenz* című munkája I. füz. 1 s köv. lapjain többeket említ fel, s egyebek közt arra is utal, hogy a római *jus gentium* és *civile* fogalmainak helyesb értelmezése is ily alapon eszközölhető.

²⁾ Mint ezt némileg *Lindwurm* többször idézett könyvében hinni látszik, midőn egyebek közt azon túlzásra vetemedik, hogy azt mondja: az, a mit népi jognak (*Volksrecht*) nevezünk, tulajdonkép nem egyéb, mint a népnek egyetértő felfogása a forgalomban uralkodó gazdasági elvek felől.

ugyanis a nemzetgazdaságtanban, hogy valamint a jogintézetek és ügyletek legnagyobb része gazdasági tartalommal és czéllal bír, úgy majdnem minden gazdasági cselekvény bizonyos *jogformákat* is föltételez. Igaz, hogy a legtöbb önálló ember e jogformák közt helyesen fog mozogni tudni, valódi mester azonban e téren mégis csak a *jurista!*¹⁾ (Áll ez különösen a törvények megértése és magyarázata tekintetében, mire nézve vonatkozással a mindenhai törvényhozásnak az összes köz- és magánjogéletre való óriási befolyására egy jeles német szakember azt jegyzi meg: „welch' unermessliche Bedeutung haben die Gesetze in jedem höherkultivierten Staate, nicht bloss für die praktische Entwicklung der Volkswirtschaft, sondern schon für die blosse Erkenntniss ihrer Zustände: aber auch auf den niederen Kulturstufen, wo der Einfluss der Gesetzgebung extensiv und intensiv geringer ist, so z. B. im Mittelalter der neueren Völker, verdanken wir unsere Kenntniss des volkswirtschaftlichen Lebens zum grössten Theile: Quellen juristischer Art und neueren rechtshistorischen Untersuchungen“).

A nemzetgazdának nem szabad megfeledkeznie arról hogy a *birtok és forgalmi*, szóval: gazdasági intézmények nagyobbrészt jogintézmények is; hogy minden helyes közgazdasági elméletnek a köz jogi rend formai alapja, s hogy tudománya mindenkor azon föltevésből indul ki, s azon jogi elvre alapítja okoskodásait és következtetéseit, hogy a társadalomtagok üzleti és ipari cselekvényei megállapított jogszabályok keretében mozognak, s hogy például: idegen javak nem családtság vagy erőszak, hanem a birtokossali szabad megegyezés és szerződvény alapján szereztethetnek meg és vehetők birtokba.

Ezeknek természetes folyománya az is, hogy minden jelentékenyebb *gazdasági kérdés egyidejűleg jogi kérdés*, — minden fontosb gazdasági reformfeladvány legtöbb esetben társadalmi, jogi, publicistikai feladvány is; mely tehát csak úgy oldható meg teljesen és megnyugtatólag, ha a jog elvei és követelései is szem előtt tartatnak.

¹⁾ V. ö. Roscher: Előbeszédét Dankawrdt művéhez XII. lapon.

Kitünő szolgálatot tehet a helyesen felfogott jogtudomány a nemzetgazdászati elmélet rendszerének az által, hogy az egyéni önosság és *magánhaszon* elvére fektetett némely közgazdászati deductiókat : a jogosság és méltány, az igazság és közhaszon tekinteteire való utalással kellő korlátok közé szorítja, megigazítja s kiegészíti! — Annak, ki a nemzetgazdaságtan mai állását tekinti, s elmélet-rendszerének hiányait és hézagait ismeri : nem leszen továbbá kétsége az iránt, hogy ez ismeág továbbfejlesztése egy irányban legalább a jogtudomány támogató segélyét nem nélkülözheti. Azon *igen is anyagi*, a hasznosságot szerfelett hangsúlyozó, és a jog és igazság követeléseivel kevesebbet törődő felfogásmód ugyanis, mely a nemzetgazdaságtan némely képviselői- sőt tanaiban is tapasztalható : egy új, okszerűbb, az igazság és méltányosság tekinteteit is fontolóra vevő nézetiránynyal helyettesítendő ¹⁾; a mi azonban csak úgy fog sikerülni, ha érveléseink és deductióink közben a jog örökfontosságú követeléseit is számbaveszszük, a *hasznosság mellett az igazságosságot* is szem előtt tartjuk ; szóval : a nemzetgazdaságtant csak a jogtudománnyal való összefüggésben műveljük.

Mindezekhez járul kitünő *methodologiai* haszna annak, hogyha a nemzetgazda valami jó juristikus iskolán megy keresztül. Azt mondja e tekintetben egy jeles szaktudós : már maga főcélja a jogász szakának vizálykodásokat elhárítani, vagy elintézni, kényszeríti azt minden szavát latra vetni ; a honnan megmagyarázható az is, hogy a jó jogfogalomhatározatok és megkülönböztetések ép úgy jeleskednek világosság és szabatosság által, mint a jó bölcséleti fogalomhatározatok mélység által. Így már *Leibnitz* is helyesen jegyezte meg a jogtudományról, hogy az bizonyos számítás fogalmakkal, s épúgy kétségtelen, hogy a juridikus tanulmány, valamennyi társadalomtudományokra nézve ép oly fontos és üdvös bevezető iskola, mint a *tiszta mathesis* a természettudományokra, vagy mint a *philosophiai*akra nézve a logika.

¹⁾ Erről értekező : nemzetgazdaságtani műveiben több helyütt részletesen nyilatkozott.

Igy szemlélve e két tudományt, teljes joggal mondhatjuk, hogy a nemzetgazdaságtan és jogtudomány *két egyenjogú testvér*, egyenlő viszonylatban a közös anyához, az igazsághoz és a közös vizsgálódási körhöz: a nép- és társadalmi élethez. Mindegyik önálló a maga elve szerint, s mégis ép ez utóbbinak igazi érvényesítésére a másik tanszakot is szükségli. A jogtudomány a nemzetgazdaságtan nélkül igen könnyen jut oly tévállításokra, a melyektől az ismeretes közmondás: „fiat justitia, pereat mundus“, s „summum ius summa injuria“, bennünket óvakodni tanít; — de ép oly nagy félszegség, és ép oly hamis nézet, ha a jog pusztá eszköznek tekintetik a közgazdaság jobb rendszerére nézve; mire meg jól alkalmazható Kant ismeretes mondata: „Wenn die Gerechtigkeit untergeht, so hat es keinen Werth mehr, dass Menschen auf Erden leben“¹⁾).

Azok nyomán, miket fentebb a nemzetgazdaság és az államélet jelenségeinek szoros viszonyát és kölcsönhatását illetőleg részletesebben kifejtettünk: nem volna nehéz az itt jelzett új felfogásmód szerint a *közgazdaságtan és az államjog*, (illetőleg gyakorlati államtan) közti szoros összefüggést is kideríteni, s jelesül megmutatni azt, hogy a mily fontos és nélkülözhetlen a nemzetgazdára nézve az államtan és a közjog alapos ismerete, ép úgy viszont emez utóbbi a nemzetgazdaságtanra szorúl, hogyha következtetéseiben és tanai megalapításában sükerrel eljárni, s egyidejűleg a gyakorlati életre is termékenyítőleg hatni akar²⁾).

Mellőzve azonban egyebeket, csak egy-két észrevételt akarunk ide csatolni a már mondottak kiegészítéséül. Így először is azt, hogy a tudomány mai állásánál minden felme-

¹⁾ V. ö. Kant: Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre pag. 181.

²⁾ Villiamé: Traité nouveau d'Économie Politique 1858 és 1866. — Ott: Économie Sociale. 1851. — Bianchini: La scienza del ben-vivere sociale 1847, — és Schäfte id. iratait, hol a felfogás kellő képviselőre talál.

rülő nagyobb fontosságú sociális vagy törvényhozási kérdés csak úgy oldható meg teljesen, hogyha mind a politikai, mind a közgazdasági és közjogi tekintetek egyidejűleg vétetnek fontolóra, s a társadalom minden jogos érdeke, s minden valódi szükséglete együttes méltánylásra és kielégítésre talál.

Ide vonatkozik tulajdonkép azon fentebb már megértett körülmény, hogy valamint az *általános nemzetgazdaságtan* majdnem minden egyes fejezetének a civiljog rendszerében a maga megfelelő párhuzamos szakasza vagyon, épűgy a finantzudomány majdnem minden egyes tanának egy megfelelő fejezete a statusjogban, — mivel további összefüggésben *Proudhon* azon sok igazat rejtő állítását találjuk ¹⁾, hogy az egész jog- és államtannak hamisnak kell lennie, ha a nemzetgazdaságtan hamis; s *Roscher* azon állítását: hogy nem létezik emberi vagy társadalmi viszony, melynek nem volna bizonyos *anyagi* oldala is, de viszont nem is létezik oly viszony, mely csak és egyedül anyaginak lenne tekinthető.

Egy további folyománya a társadalmi tudományok ez összefüggésének az, hogy az úgy nevezett jog- és államtudományi tanszakok *helyesb csoportosítása*, egymás mellé helyezése, jobb kapcsolatba hozása, szóval: az eddiginél czélszerűbb rendszerezése ép oly fontos gyakorlati, mint tudományi követelés ²⁾. Másfelől az, hogy elérkezett az idő arra, hogy megszűnővén az államtant pusztá *formák* halmazául tekinteni, bölcseلمي elvont gondolat-evolútiókból leszármaztatni, az álladalmat mint a polgárzat anyagi és erkölcsi erőinek, szükségseinek és törekvéseinek valódi szüleményét fogjuk fel, a politikai intézmények beható *nemzetgazdasági analízisét* kísértük meg, s azon tárgylagos s fensőbb álláspontra emelkedjünk, a honnan kitekintve, a társadalmi élet minden oldalának, és iránylatainak egységesb és összefoglalóbb méltányolása lehetségessé válik!

¹⁾ V. ö. *Proudhon*: *Contradictions Économiques*, ou la philosophie de la misère (1845) I. 24. l. és *Treitschke* id. m. 49 l.

²⁾ Ez irányban sokat tett legújabbán *Stein*: *Die Verwaltungslehre* czimű terjedelmes művében; és *System der Staatswissenschaften* (1853) czimű dolgozatában.

Szükségünk van szóval : a társadalom-tudományok rendszerének és tanainak gyökeres reformjára, mely az élet és elmélet magasb követeléseinek megfelelően, a népek és országok fejlődése és feladásai új s teljesb felfogására legyen alapítva, s különösen oda is czélozzon, hogy államtani és *politikai teoriánk* az eddiginél valárdabb irányúvá váljék, s a positivismus azon határok közt, melyek jogosak és igazoltak, e téren is uralomra juthasson. Mire nézve megjegyezzük még, miszerint ez új felfogás nagybecsű kezdeményei sem hiányzanak már az irodalomban, s névszerint John *Stuart Mill* classikus munkáiban a közgazdaságtan- a szabadság és a képviseleti államformáról; a kitűnő angol állambölcseletről *Lorimernek* több jeles értekezéseiben, *Baudrillart*, *Toqueville*, *Laboulaye*, és *Lepay* nemzetgazdasági és morálpolitikai dolgozataikban, a nagy német nemzetgazda *Roscher* rendszerében, *Treitschke* : *Die Gesellschaftswissenschaft* czimű monographiájában, hazánkban báró *Eötvös* : *Uralkodó eszmék* czimű remek művében, végre a szellemdús tübingai szaktanárnak *Schäfflenek* : *Mensch und Gut in der Volkswirtschaft*, — *Die Concurrenz der Organe des Staatlebens*, zur Revision der Grundbegriffe der Staatslehre, s számos egyéb értekezéseiben ¹⁾ elég hathatósan és fényesen képviselvek!

Az itt jelzett felfogásnak praktikus consequentiáit a tudományos élet terén a legkülönbözőbb irányokban lehet értékesíteni. Mellözve egyebet csak a tanrendezés, és névszerint a *jog- és államtudományi oktatás-ügyre* hívjuk fel a figyelmet, s azon nézetünket fejezzük ki, miszerint, tekintve a kifejtett elvek szempontjából a fennálló tanulmányi tagosulatot és szervezetet : ez egyfelől módosításokat szükségel, másfelől gondosan megőrizendő és távoltartandó oly újításoktól, melyek oda czéloznak : a jog és államtudományoknak, jelesül hazánkban is fennálló, indokolt és természetszerű *kapcsolatát*

¹⁾ Melyek részint a *Deutsche Vierteljahrsschrift*, részint a tübingai államtudományi folyóiratban jelentek meg.

felbontani, a jogtudományokat az államtudományoktól elszakítani, s mindeniknek önálló szak és karok szerinti organizációt kölcsönözni.

A mi ugyanis először a szükségelt módosításokat illeti, ezek két pontban foglalhatók össze. Egyrészt jelesül nagyobb súly és szélesb kör tulajdonítandó a *társadalmi* tudományok tanításában a politikai, igazgatási és közgazdasági szakoknak, a mennyiben e nélkül a jogász szakképzettsége hézagoss, nem akarom mondani, pusztán *formai* marad; s sem a mélyebben látó bíró, sem az avatott közhivatalnok vagy törvényhozó feladatainak megfelelni nem bír. — Kétszeres nyomatekű momentum alkotmányos országokban, s jelesül hazánkban, hol a jogász előtt a nyilvános élet minden pályái megnyílnak, s hol az évszázados mulasztások helyreállításának szüksége sokszorosan fokozott követelésekkel lép minden egyes hazafi elé. — A másik pont abban áll, hogy felette kívánatos volna, miszerint a *jogász*, tanulmányainak már legelső idejében is, a nemzetgazdaságtannak legalább *általános* részével megismerkednék, s e fontos, s az összes köz- és magánjog rendszerének, névszerint pedig a civiljogban oly kiváló helyet elfoglaló dologi és kötelmi jogtannak felfogásához nélkülözhetlen alapot képező tanszak már a jogi studium első szakáiban kellő figyelemre méltattatnék ¹⁾.

A mi pedig a jog- és államtudományok általunk fentebb kárhoztatott *elkülönítését* egymástól illeti: ez irányban, elnézve azoktól, miket itt a jog- és státustani szakok szoros és szerves összefüggéséről kifejtettünk, s nem vizsgálva azt, vajjon hol van a jog- és államtudományok közti választvonal, s csakugyan lehetséges-e ép ez okból is a tényleges elkülönítés, — szem előtt tartandó különösen az, hogy e szétszakítása a természetöknél fogva is összetartozó tanszakoknak magával a társadalomtudományok nemesb hivatásával is ellenkeznék; az elválasztott karoknak sok tekintetben nélkülözhetlen összműködését nehezítené; a hazánkban majdnem egy évszázados s nem eredmény nélkül fennállott tan-

¹⁾ Ez eszmét körülbelül tíz évvel ezelőtt egyike korunk legkitünőbb szakférfiainak: a jogbölcseleő *Ahrens* már megpendítette.

szervezeti alapot, (s vele ép egyiket azon kevés intézményeknek, melyekben a külföldet kétségtelenül meghaladtuk) lerontaná, sőt arra is vezethetne, hogy az egyetem mint olyan, fensőbb tudományos jellemével ellentétben, névleges szakképzettséggel bíró köz- és jogpályai jelöltek *idomító* iskolájává válhatnék ¹⁾).

Legyen szabad ez igénytelen előadásomat azon megjegyzéssel befejeznem, miszerint erős hitem, hogy az itt körvonalozott felfogásmód a *codificációra* is általában s annak egyes ágai- és szakaira nézve különösen, a legjótékonyabb s legtermékenyítőbb befolyást gyakorolhatná, s hogy alig létezik egy nyomósb feladat is a magánjogi és a közgazdasági törvényhozás terén, melynek megoldása ilyképen lényegileg meg nem könnyíttetnék, vagy nem tökélyesbítettethetnek.

E tételnek egyes nagyobb kérdések alapjáni tüzetes bebizonyítását azonban egy más alkalommal kísértendjük meg.

---

¹⁾ Igen figyelemreméltók azért egyebek közt a kitünő szakférfinak és tanárnak *Dietz*nek (id. munk. előszav.) mondott ezen szavai „Die Gründung staatswissenschaftlicher Facultäten und ihre innige Verschmelzung mit den juristischen ist eben so sehr durch die Interessen der Wissenschaft, wie der Ausbildung der Staatsbeamten geboten.“